

RECENZIE

KÁZMEROVÁ, Ľubica a kol. *PREMENY OSVETY A VYBRANÝCH ŠKOLSKÝCH VÝCHOVNO-VZDELÁVACÍCH PROSTRIEDKOV NA SLOVENSKU (1918 – 1939)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2016. 135 s. ISBN 9788022415361.

Odlíšne podmienky pôsobenia Čechov a Slovákov v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie vymedzili špecifiká a rozdiely vlastné formovaniu každodennej reality v oblasti kultúry, osvety a školstva. Recenzovaná publikácia predstavuje ojedinelú prezentáciu výsledkov výskumu v oblasti osvety, vzdelávania a školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. Šiesti autori sa snažili doplniť mozaiku poznatkov z daných oblastí, aby napomohli utvoreniu lepšej predstavy skúmanej minulosti.

Martina Orosová mapovala podoby a priebeh osvety ako súčasti výchovno-vzdelávacieho pôsobenia. Osveta na Slovensku po roku 1918 bola zameraná na pozdvihnutie kultúry obyvateľstva v najrôznejších oblastiach života (prekonávanie povier, predsudkov, rôznych spoločenských neuduhov, propagácia nových metód v poľnohospodárstve atď.) Od občanov novovzniknutého štátu sa očakávalo, že budú ako voliči rozhodovať o jeho osudoch a smerovaní. Správne rozhodnutia mohli priniesť len jednotlivci patrične vzdelaní a kultúrne vyspelí. Masarykove predstavy boli obsiahnuté v zodpovedajúcej časti programu Československej národnej demokracie, ktorého hlavné aspekty rozvinul František Drtina, propagátor verejných knižníc a čítární, prívrženec ľudových kurzov a prednášok sprostredkujúcich ľuďom vedecké poznatky. Ako štátny tajomník Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) sa snažil preniesť svoje predstavy do kultúrnej politiky štátu. Názory F. Drtinu sa stali východiskom programu československej vlády v oblasti kultúry a školstva. Vodiacou ideou kultúrnej politiky štátu, ktorá odzrkadľovala predstavy parlamentných strán zastúpených v parlamentnej školskej a kultúrnej komisii, bola koncepcia československej národnej jednoty. K tej sa štát oficiálne hlásil v priebehu celej svojej existencie. Osveta a ľudovúchova pôsobili pod správou MŠaNO. Väčšinu osvetových pracovníkov tvorili učitelia národných a stredných škôl, ktorí vykonávali osvetovú činnosť bez nároku na odmenu. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia nastúpila nová generácia osvetových pracovníkov s novými metódami práce. Labuťou piesňou osvetového pôsobenia v duchu uvedených ideálov bol vznik Slovenského štátu.

Vzdelávacej a výchovnej činnosti školských knižníc na Slovensku sa venovala Ľubica Kázmerová. Z hľadiska zlepšenia situácie v oblasti kultúry (vyrovnanie rozdielov medzi českými krajinami a Slovenskom) malo podstatný význam zriadenie Školského referátu pre Slovensko, ktorý od roku 1919 pôsobil v Bratislave. Inštitúcia mala široké kompetencie v oblasti kultúry, vzdelávania a vedy. K jej právomociam patrilo aj spravovanie knižníc. Išlo najmä o školské knižnice učiteľské a žiacke, ktoré sa nachádzali v sídlach školských inšpektorátov. K základným úlohám patrilo zaobstarávanie slovenských kníh

a učebníc. Dňa 22. júla 1919 bol parlamentom prijatý zákon o verejných knižniciach obecných č. 430/19 Sb. z. nar. Pri tvorbe zákonov o knižniciach sa prejavila slabšia informovanosť českých poslancov či úradníkov centrálnych štátnych úradov o spoločensko-politickej situácii na Slovensku. Nebola taká priaznivá ako v českých krajinách. Na Slovensku bola realizácia uvedeného zákona odložená. Dôvodmi odkladu bola najmä absencia literatúry písanej v slovenskom jazyku, ako i zložitá povojnová hospodársko-ekonomická situácia na Slovensku. K základným problémom patrili aj nedostatok učiteľov hovoriacich po slovensky. Mnohí Slováci ovládali slovenský jazyk často len na úrovni lokálneho dialektu. Obnovu zdedených knižníc, respektíve zakladanie školských knižníc, spomaľovala aj absencia väčšieho počtu slovenských knihovníkov. Význam školských knižníc spočíval v ich adresnosti. Slúžili rovnako školop povinnej mládeži poskytovaním diel svetovej literatúry, ako aj učiteľom pri vypracovaní príprav pre vyučovanie jednotlivých predmetov. S absenciou slovensky písaných kníh súvisel problém chýbajúcich učebníc. Knihy pre školské knižnice boli financované dobrovoľníckou zbierkovou činnosťou, respektíve podporovaním tvorby slovenských učebníc. Bratislavský Referát MŠaNO sa so žiadosťou o pomoc obrátil na Maticu slovenskú, na cirkevné spolky Spolok Sv. Vojtecha v Trnave a Transcius v Liptovskom Sv. Mikuláši. Školské knižnice preto často plnili úlohu verejných knižníc.

Školský rozhlas a jeho vplyv na vzdelávanie a výchovu skúma Adriana Kičková. Činnosť školského rozhlasu s vyučovacím jazykom československým začala 19. decembra 1930 prejavom MŠaNO Ivana Déreera. Od polovice 30. rokov 20. storočia platili po prvý raz celoštátne učebné osnovy, čomu boli prispôsobené aj relácie školského rozhlasu. V rámci vzdelávania nemeckej minority začalo od roku 1932 vysielanie pre školy v nemeckom jazyku a o dva roky neskôr pravidelné vysielanie v maďarskom jazyku. Autorka však nevenuje adekvátnu pozornosť vzdelávaniu menšín touto formou. Iba naznačuje jej existenciu. Rovnako ako vzdelávanie širokých vrstiev obyvateľstva cez špecializované vysielanie (poľnohospodársky, robotnícky a rozhlas pre priemysel, obchod a živnosť). Všíma si aj printovú verziu vysielaných relácií prinášajúcich didaktické podnety pre školy. Širšiu pozornosť venuje kapitola technickým a obchodno-organizačným problémom rozhlasového vysielania. Celkovo, text zobrazuje náročné etablovanie sa rozhlasu do vzdelávania a šírenia osvetu.

Zdravotno-osvetová práca na školách I. ČSR bola predmetom záujmu Anny Falisovej. V období existencie I. ČSR v uvedenej súvislosti upozorňuje na výnos Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy (MVZTV) z roku 1922, zaoberajúci sa problematikou jednotnej lekárskej služby na obecných, ľudových školách. Vymedzil postavenie lekára a definoval jeho úlohu ako starostlivosť o žiakov všeobecne, zamedzenie infekčných chorôb u detí a iné. Ďalšie vládne nariadenia a výnosy z rokov 1922 a 1925 definovali účasť školských lekárov pri zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti o žiakov. K hlavným úlohám školského lekára patrilo okrem zabezpečenia systematickej lekárskej starostlivosti – prevencia nákazlivých ochorení, očkovania a boja proti alkoholizmu aj zdravotno-osvetové pôsobenie medzi žiakmi a učiteľmi. Ako najväčšiu prekážku zavedenia školskej lekárskej služby autorka uvádza nejednotnosť financovania. Z daného dôvodu len 30 % škôl medzivojnovej ČSR disponovalo lekárskou službou. K fenoménu, ktorým v skúmanom období venovala zvláštnu pozornosť oblasti zdravotno-osvetovej

práce, boli sociálne choroby tuberkulóza, trachóm, alkoholizmus. Šírenie sociálnych chorôb podstatným spôsobom ovplyvňovali nepriaznivé sociálne, hygienické a kultúrne pomery. K dôležitým aspektom zdravotno-osvetovej činnosti patrila ochrana školopovinných detí pred alkoholizmom. V ČSR bol vnímaný ako jedna z najnáročnejších úloh v zdravotníctve a spoločnosti. Napriek úsiliu spolkov, dobrovoľníkov, lekárov a učiteľov sa nedarilo výrazne znížiť konzumáciu alkoholu. Záverečnú časť kapitoly autorka venovala okolnostiam vzniku Dorastu Československého Červeného kríža a zdravotno-osvetovým aktivitám, ktoré zohrali dôležitú úlohu v oblasti prevencie.

Stav školstva na Slovensku a výstavba škôl na príklade mesta Trnava je témou, ktorú spracovala Linda Osyková. Načrtáva rozdelenie škôl a štruktúru školského systému, poukazujúc na odlišnosť školskej legislatívy v Čechách a na Slovensku. Rovnako ako na nedostatok slovenských učiteľov, učebníc a na havarijný stav školských budov. Autorka upozorňuje aj na odlišnosti v organizácii a počte meštianskych škôl v Čechách a na Slovensku v období pred vznikom ČSR, keď ich pôsobenie upraveni súdobé zákony. K legislatívnemu zjednoteniu organizácie meštianskych škôl na území ČSR došlo na základe vládneho nariadenia č. 137/1925 Sb. z. a n. Napriek úsiliu vlády ohľadom zvýšenia počtu meštianskych škôl na Slovensku, zaostával ich počet v pomere k počtu obyvateľov štvornásobne za českými krajinami. Narastajúci počet študentov najmä v prvom období existencie Československa urýchlil nevyhnutnosť rekonštrukcie, prestavby, ale i výstavby nových školských budov. Ďalšia časť kapitoly koncentruje pozornosť na sledovanie výstavby škôl na príklade mesta Trnava. Obširne rozoberá peripetie lokálnej a štátnej politiky v súvislostiach zrodu viacerých škôl, predškolských zariadení a detských útulkov v meste Trnava. Bolo by však vhodné, aby autorka hlbšie konkretizovala dôvody vedúce k zvýšeniu výstavby škôl po roku 1927 a nielen ich naznačila v závere textu.

Školy a ich výstavba ako nástroj uplatňovania moci agrárnou stranou je predmetom záujmu Mateja Hanulu. Agrárna strana ako najvplyvnejšia centralistická politická sila na Slovensku, zameraná na záujmy roľníckeho stavu, venovala nepretržite pozornosť otázkam rozvoja školstva a vzdelanosti. Autor presvedčivo argumentuje na základe programového dokumentu strany z roku 1903. Záujem agrárnej strany o oblasť vzdelanosti a školstva potvrdzuje aj fakt, že v jednotlivých vládach I. ČSR obsadzovali jej nominanti okrem iných najčastejšie rezort školstva. Veľkú pozornosť venovala strana hospodárskym školám – výchove odborne zdatných roľníkov, potenciálnych voličov strany. V uvedenej súvislosti autor poukazuje na zákonnú úpravu z roku 1920, ktorou strana presadila prechod poľnohospodárskych a ďalších odborných a učňovských škôl pod kuratelu ministerstva poľnohospodárstva. Popri šírení odborných poznatkov tu išlo aj o výchovu občanov lojálnych republiky a idej československej štátnej jednoty. Autor upozorňuje, že strana musela od volieb v roku 1925, keď sa najpodporovanejšou stranou na Slovensku stala Hlinková slovenská ľudová strana (HSES), bojovať o vplyv medzi učiteľmi na vidieku. Pisateľ skúma pozadie, mechanizmy a realizáciu politiky agrárnej strany pri ovplyvňovaní obsadzovania učiteľských miest a pri získavaní subvencií pre výstavbu štátnych škôl. Rozoberá konkrétne prípady a poukazuje na činnosť popredných politikov strany (A. Štefánek, M. Hodža). V daných súvislostiach sa však autor mohol venovať aj pôsobeniu ďalších i menej známych osobností agrárnej strany.

Záverom možno konštatovať, že autorskému kolektívu sa zdarne podarilo zachytiť premeny osvety a vybraných výchovno-vzdelávacích prostriedkov v skúmanom období. Rozsahovo útlá, ale obsahom veľká publikácia odkrýva dôležité, v slovenskej historiografii nereflktované aspekty vzdelávania a osvety.

Ludovít Marci

MORAGLIO, Massimo. *DRIVING MODERNITY. Technology, Experts, Politics, and Fascist Motorways, 1922–1943*. New York; Oxford: Berghahn, 2017, 194 s. ISBN 9781785334498.

V rámci dejín dopravnej infraštruktúry patrí okrem dejín železníc medzi najčastejšie riešené témy história výstavby nemeckých diaľnic v medzivojnovom období. Súvisí to nie len s terajším, stále rastúcim významom takýchto dopravných stavieb pre ekonomiku a spoločnosť, ale špeciálne pri nemeckých diaľniciach s ich minulosťou poznačenou nacistami a pridruženou mytológiou. Po nástupe k moci v roku 1933 rozhodol Adolf Hitler ako stúpenec automobilizmu o širokej vládnej podpore rozšírenia motorizácie vo vtedajšom Nemecku. Súčasťou plánu bol rozsiahly projekt vybudovania ciest určených výhradne pre motorovú dopravu, tzv. autostrád, v dnešnom význame slova diaľnic. Najrozsiahlejší infraštruktúrny projekt svojej doby vyvolával chválu aj kritiku. Medzinárodný cestný kongres, ktorý sa konal v lete 1934 v Mníchove, sa stal pre stovky odborných účastíkov z celého sveta prezentáciou moci a odhodlania nacistickej vlády riešiť tzv. cestný problém, s ktorým sa potýkali (nielen) európske štáty prinajmenšom od druhej polovice 20. rokov 20. storočia. Nacisti v ňom videli výbornú príležitosť ako znížiť počty nezmetatných a spôsob, ako legitimizovať svoju vládu. Výstavba ciest určených výhradne pre automobilovú dopravu však nebola žiadnym prelomovým nápadom Adolfa Hitlera, ako to často tvrdila dobová propaganda. Táto myšlienka už mala za sebou vývoj trvajúci takmer dve desaťročia.

Po prvej svetovej vojne automobily postupne získavali na význame. Nepredstavovali už len luxusný reprezentačný prostriedok svojich majiteľov, ale stávali sa predmetmi každodennej potreby využívanými širokými vrstvami spoločnosti. Primárnym predpokladom väčšieho rozšírenia automobilov bola kvalitatívna a kvantitatívna premena vtedajšej cestnej siete. Technické postupy, s ktorými sa komunikácie zriaďovali a opravovali, boli vynájdene v polovici 18. storočia pre dopravu s animálnou trakciou, takže cesty v žiadnom prípade nemohli vyhovovať rýchlosti ani intenzite motorových vozidiel. Za účelom nájdenia všeobecne akceptovaného riešenia opráv a výstavby ciest sa konal v Paríži roku 1908 Medzinárodný cestný kongres (PIARC), ktorý sa schádzal raz za niekoľko rokov.

Keď nebudem brať do úvahy pomerne samostatný vývoj v Spojených štátoch amerických, v Európe sa technokrati zasadzovali za dve hlavné riešenia. Jedna skupina od-